RAMAZAN
ve
ORUÇ

Editörler

Berat Açıl - Fahrettin Altun
Serhat Aslaner - Mustafa Demiray
Halis Kaya

Ümraniye
Belediyesi

Ramazan ve Oruç

Proje

Ümraniye Belediye Başkanlığı adına

Hasan CAN
Ümraniye Belediye Başkanı

Editörler
Berat Açıl - Fahrettin Altun - Serhat Aslaner
Mustafa Demiray - Halis Kaya

Proje Yönetimi
Mesut Özdemir
Başkan Yardımcısı

Tuba Kızıltan
Kültür Müdürü

Tashih İlhan Süzgün
İç tasarım Ender Boztürk
Kapak görseli: Hamid Aytaç
"Ramazan ayı, ki içinde Kur'ân nüzul etmiştir." el-Bakara 2/185.
(1378/1959. Hilmi Şenalp Koleksiyonu)
Kapak tasarımı Emin Albayrak

Atatürk Mah. Fatih Sultan Mehmet Cad. No: 63 Ümraniye/İstanbul
Tel: 0216 443 56 00 / 184 Faks: 0216 335 32 76
www.umraniye.bel.tr

copyright©2015 Ümraniye Belediyesi
Kitabın tüm yayın hakları Ümraniye Belediyesi'ne aittir.
Yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde
kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.
Haziran 2015, İstanbul

Baskı: Belikan Basım 0212 613 79 55

Divan Şiirinde Ramazana Dair Unsurların Sevgiliyle İlişkilendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme

Sıtkı Nazik*

Giriş

Din ile sanat arasındaki ilişkinin varlığı öteden beri bilinen bir husustur. Güzel sanatlar içerisinde ele alınan edebiyatın ve Divan edebiyatının da estetik temelinde din vardır (Kılıç ve Macit, 1995, s. 1). Sanat dinin çok önemli bir dili olduğu gibi (Koç, 2010, s. 32), dinî konular ve dokusunu dinden alan çeşitli sahneler de edebî eserlerde aks-i seda bulmuştur (Kılıç ve Macit, 1995, s. 1). Dolayısıyla sanat ve dinin birbiriyle etkileşim içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

Sanat ve dinin etkileşiminin bir yansıması olarak edebiyatımızda ramazan ayı ve oruçla ilgili unsurlara da yer verilmiştir. Ramazan ayı ve oruç, Halk ve Tasavvuf edebiyatında işlendiği kadar Divan edebiyatında özellikle Divan şiirinde de işlenmiştir (Çelebioğlu, 1998, s. 703). Divan şiirinde tevhid, münacat ve naatlar kadar olmasa da ramazan ayı ve bu ayda tutulan oruçla ilgili edebî metinler öteden beri var olagelmiştir. Öyle ki deyimlerimizden günlük konuşmalarımıza, şiirimizden musikimize kadar kültürümüzün hemen her alanında ramazan ayı ve oruçla ilgili unsurlarla karşılaşmak mümkündür (Kılıç ve Macit, 1995, s. 1). Hatta bunun bir sonucu olarak edebiyatımızda, *ramazaniye* adı verilen bir tür doğmuştur. Bu tür, ramazan ayının faziletlerini, oruç tutmanın gerekliliği ve faydalarını anlatmakta (Güzel, 2009, s. 300); bu ayda yapılan etkinlikleri ve oruçla ilgili hususiyetleri konu edinmektedir.

* Araş. Gör., Fırat Üniversitesi.

Divan şiirinde edebî değer taşıyan ramazaniyelerle birlikte diğer türlerin içerisinde de ramazan ayı ve orucuna dair beyitlere rastlanabilmektedir. Bu bakımdan edebiyatımızda, dinî kültürümüzün tezahürlerini her an için tespit etmek mümkündür. İslam dininin etkisinin hissedildiği Divan şiirinde de bu dine ait motiflerle karşılaşabilmekteyiz. Örneğin: *Kur'an*'ın yüz, *Kâbe*'nin yüz, yanak, gönül ve sevgilinin evi, *Hacerü'l-esved*'in yüzdeki ben, *Kadir Gecesi*'nin saçlar, *bayramın* yüz, *mihrabın* kaş ve *besmele*'nin yine kaş oluşu gibi bir kısım dinî mahiyetteki kelime ve mefhumlar, aynı zamanda edebî veya tasavvufi mahiyette de kullanılmıştır. Aynı şekilde ramazan veya oruç hakkında da her türden zengin ve mütenevvi bir edebiyat teşekkül etmiştir (Çelebioğlu, 1998, s. 697). Hatta sevgiliye ait güzellik unsurları peygamberlere verilen mucizelerle bile ilişkilendirilmiştir. Mesela bir beyitte, sevgilinin yüzü bayrama benzetilmekle birlikte, zülfü İsrâ gecesine, gamzesi Hz. Musa'nın eline, dudağı da Hz. İsa'nın nefesine teşbih edilmiştir:

Yüzün meh-i ıyd ü ser-i zülfün şeb-i İsrâ
Gamzen yed-i Mûsâ leb-i lâ'lin dem-i 'Îsâ (Avnî, G. 1/1)

Beyitte, sevgilinin yüzüyle ilgili meh (ay) kelimesi, ser-i zülf ve şeb-i İsrâ terkibi kullanılmış; gamze, yed-i Musa ile; leb-i la'l de dem-i Îsâ ile bir arada zikredilmiştir. Böylece hem peygamberlerin mucizelerine hem de kendilerine kitap indirilen üç büyük peygambere gönderme yapılmıştır. Zira ilk mısrada, burnu bir hat kabul edip sevgilinin yüzünü iki parça olarak düşündüğümüzde şakk-ı kamer mucizesine ve Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e yaptığı gece yolculuğuna, yani İsrâ hadisesine değinilmiştir. İkinci mısrada Hz. Musa'nın elinin (avuç içi) beyaz olması mucizesi gamzeyle, Hz. İsa'nın nefesinin ölüleri diriltme mucizesi ise Îsî-nefes olarak görülen sevgilinin dudağıyla ilişkilendirilmiştir. Böylece beyitte, sevgilinin yüzü bayrama, saçının ucu Miraç Gecesi'ne teşbih edilmiş ve peygamber mucizelerine de telmihte bulunulmuştur.

Görüldüğü gibi, Divan şiirinde oruç ve oruçla ilgili diğer unsurlar sadece dinî-didaktik veya tasavvufi mahiyette değil, dil ve sanat yönüyle de ele alınmıştır. Şairler, Divan edebiyatının yoğun sembolik dünyasından yararlanarak mecaz ve istiarelerle ramazanı kimi zaman bir güzele (Kılıç ve Macit, 1995, s. 4) kimi zaman da bir kavrama benzetmişlerdir.

Şunu da hemen belirtelim ki bu çalışmada, ramazanla ilgili aşk, ayrılık ve vuslata dair benzetme unsurlarını içeren beyitler üzerinde durularak,

sevgili ve âşığın ramazanla ilişkilendirilen yönlerinin ele alınması ve bir değerlendirmeye tabi tutulması amaçlanmaktadır. Divan şiiri sevgiliyi merkeze alan bir aşk anlayışını benimsediği için çalışmanın başlığı aşk, âşık ve rakibi de temsil edecek şekilde sevgili odaklı oluşturulmuştur. Dolayısıyla aşk, âşık, rakip ve sevgiliye atıfta bulunan ramazana dair beyitler üzerinde durulmuştur. Ancak beyitlerin tam olarak karşılığını vermekten ziyade, yer yer kısmi şerhin de yapıldığı yoruma dayalı bir üslup benimsenmiştir.

Ramazanın Sevgiliyle Bağlantılı Yönleri

Divan şiirinin aşk anlayışı ramazan ayına, bu ayda tutulan oruca ve bayrama da yansımıştır. Ramazan ayı ve oruçla ilgili hususlar, sevgiliye ait güzellik unsurlarından yüz, kaş, yanak, saç ve boya teşbih edilmiş, bazen sevgili karşılığında teşhise konu olmuş bazen de âşık ve rakiple bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Şairler ramazan ve orucu; aşk, ayrılık, vuslat gibi duygularını anlatırken benzetme unsuru olarak şiirlerinde kullanmışlardır. Divan şiirinde âşığın sevgiliden ayrı kalması oruç gibi düşünülürken, sevgiliye kavuşması ise bayram olarak telakki edilmiştir (Çelebioğlu, 1998, s. 706). Böylece oruç ve bayram âdeta aşk eksenli bir yörüngeye oturtulmuş ve sevgilinin zülfü Kadir Gecesi; kaşı bayram hilali; sevgiliye vuslat bayram; ondan ayrılık ise ramazan olmuştur:

Zülfün şeb-i Kadr oldı kaşun ıyd hilâli
Vaslın dem-i ıyd oldı firâkın ramazândır (Avnî, G. 23/3)

Şairler genel olarak orucu ayrılığa, bayramı da vuslata denk görürken, buna karşılık bazı şairler ise orucu sevgiliye kavuşma, bayramı sevgiliden ayrılma olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla her ne kadar gelenekte ramazan ayı ayrılık, bayram ise vuslat olarak yerini almış olsa da özellikle tasavvufi yönü ağır basan şairler tarafından zaman zaman orucun vuslat, bayramın ise ayrılık olarak ele alındığını müşahede edebilmekteyiz. Nitekim Nev'î, geleneğin dışına çıkarak aşağıdaki beyitte (Şener ve Yıldız, 2003, s. 223); sevgiliye yakın olmak, yaklaşmak konusunda mesafe kat eden arifin vuslatı temenni etmeyeceği, *savm-i visal* (ara vermeden, akşam iftar etmeden ertesi gün oruç tutmak) ehline bayram gününü düşünmenin -tabiri caizse- yakışık almayacağını söylemektedir. Oysa bir başka beyitte, ayrılığın sonunun geldiğini, bir bakıma orucun bittiğini, vuslat bayramının

mevsimi olduğunu ve savm-i visalin şeriat nazarında günah addedildiğini dile getirerek yine geleneğin paralelinde hareket etmektedir:

Takarrüb kesb iden 'ârif temennâ-yı visâl itmez
Ki hîç savm-ı visâl ehline fikr-i rûz-ı 'îd olmaz (Nev'î, G. 167/5)

Hecr âhır oldı mevsim-i 'îd-i visâldür
Savm-ı visâli şer'î buyurmış vebâldür (Nev'î, G. 149/1)

Divan şiirinde mahbup, sıradan bir sevgili olabileceği gibi Allah, Hz. Peygamber ve sultan da olabilir. Nitekim bir beyitte, Hz. Muhammed'in hilal kaşının doğduğu o gün, gam orucunun sona erdiği, bayram sevincinin ve güzelliğinin yaşandığı gündür denilerek Hz. Peygamber sevgili konumunda düşünülmüş, onun dünyayı şereflendirmesi bayram olarak algılanmıştır:

Zeyn oldu ıyd şâdi vü hatm oldu savm-ı gam
Şol gün ki dogdu kaşı hilâli Muhammedin (Ahmed P., K. 6/6)

Sevgiliye vuslatı bayram olarak gören âşık, bayram gününde oruç tutmak caiz olmaz derken hem Bamazan Bayramı'nın ilk günü ile Kurban Bayramı günleri oruç tutmanın yasak olduğunu bildiren (Buhârî, Savm, 67) fıkhî hükme atıfta bulunmuş hem de sevgiliye kavuşmanın bayram olduğunu yinelemiştir:

Vuslat deminde 'âşıka rûze revâ mıdur
Ol günki rûz-ı 'îd ola câ'iz midür sıyâm (Behiştî, G. 357/2)

Yine bir diğer beyitte Ahmed Paşa sevgiliye hitapla, güzelliğini gören kulların oruçlu olmasının mümkün olmayacağını, zira bayram gününde oruç tutmanın haram olduğunu söylemektedir:

Cemâlini gören kullar nicesi rûze-dâr olsun
Bu rûz-ı ıydde rûze harâm olmaz mı sultânım (Ahmed P., G. 186/4)

Şeyhülislam Yahyâ, çok defa oruç ve bayrama eriştiğini; fakat sevgiliden ayrı kalmak gibi bir oruç ve ona vuslat günü gibi bir bayram olmadığını itiraf ederken, bir bakıma sevgiliden ayrı kalmanın orucun meşakkatinden beter, ona kavuşmanın ise bayramdan çok daha güzel olduğunu vurgulamıştır:

Katı rûze vü 'ıyda erişdim anı bildim kim
Firâkın gibi rûze rûz-ı vaslın gibi 'ıyd olmaz (Ş. Yahyâ, G. 150/4)

Oruç ayı bittiği için şair âdeta sakiden güneşe benzeyen sabuh şarabını (sabah içilen şarap) sunmasını istemekte, bayram hilali altın renkli güzel kadehi eline aldı, demektedir. Dolayısıyla ramazanın bitmesiyle ayrılığın sona erdiği, bayramın gelmesiyle vuslatın gerçekleştiği ima edilmektedir:

Sun âfitâb-ı sabûhı ki mâh-ı rûze geçip
Hilâl-i 'ıyd eline aldı zer-nigâr kadeh (Ahmed P., G. 26/7)

Sevgilinin hiç değilse bir "merhaba"sına muhatab olmak için vuslat bayramını şevkle bekleyerek gam orucuna katlanan âşık, gam orucunda aç kalmasına rağmen sevgilinin vuslat sofrasında bir lokma dahi tatmamıştır. Ancak yine de bir gün dualarının kabul olacağı ümidiyle sevgiliye kavuşma gününü hasretle beklemekte, ayrılık orucunun sonunda vuslat bayramının yakın olduğunu söylemektedir:

'Îd-i vaslı şevkı içün rûze-i ğam çekmişem
Tâ nasîb ola deyü bir merhabâsı Hurrem'ün (Âhî, G. 61/2)

Kalduk gürisne rûze-i gamda Behiştiyâ
Hân-ı visâl-i yârde bir lukma tatmaduk (Behiştî, G. 256/5)

Savm-ı firâkın îd-i visâli yakındır
Bir gün olur duâlarımız müstecâb olur (Şeyh Gâlib, K. 25/17)

Âşıklar, sevgiliye vuslat konusunda genelde ümitlidir; fakat bazen yeise düşenler de mevcuttur. Bunun bir örneği olarak Yakînî, hilal kaşlı sevgilinin vuslat bayramına erişilemeyeceğinden yakınmakta ve sevgiliden ayrılığı tutulan farz bir oruç gibi düşünerek, bu durumda sabretmekten başka çare olmadığı gerçeğini kabullenmeye çalışmaktadır:

Visâl-i 'îdine irgürmez ol hilâl-ebrû
Tutam ki savm-ı firâkına sabr idem farzâ (Yakînî, G. 3/2)

Ramazana ve sevgiliye dair unsurların bir arada zikredildiği beyitte, bayramın hilalin görülmesiyle başlaması, "tutam" kelimesinin "savm" ve "sabr" kelimeleriyle birlikte kullanılması ve ramazan orucunun farz

olduğunu hatırlatmak için "farzâ" kelimesinin yer alması bir söyleyiş güzelliği oluşturmaktadır. Zira yukarıda anılan kelimeler, ramazan orucu ve Ramazan Bayramı hayali çerçevesinde çağrışım oluşturacak şekilde kullanılmıştır. Sevgilinin hilal kaşlı olarak nitelenmesi, hilalin görülmesiyle bayramın başlamasını, "tutmak" kelimesi de oruç tutmayı hatırlatmaktadır. Bütün bunların yanı sıra, sevinçli bir durum olan vuslatın bayrama, zorluk ifade eden ayrılığın da sabır gerektiren oruca benzetilmesiyle beyit, anlam bakımından tamamlanmaktadır (Zülfe, 2009, s. 23).

Ayrılık oruçla, vuslat bayramla ilişkilendirilip teşbihe konu olurken, sevgilinin yüzünü göstermesi âdeta bayram olarak algılanmıştır. Aşağıdaki beyitte geçtiği üzere, her kim yâr eşiğine ererse mutlu olsun ve yâri gören için hangi gün olursa olsun o gün bayram olsun denilmektedir:

Her ki ire yâr işigine bahtı sa'îd ola
Yâri görene her ne gün olursa 'îd ola (Ahmedî, G. 27/1)

Sevgiliye ait güzellik unsurlarından yüz ile birlikte kaş ve yanak da bayramla; saç ise Kadir Gecesi'yle ilgili benzetmelerle beyitlerde yerini almıştır. Nitekim sevgilinin yüzünün bayrama, saçının da Kadir Gecesi'ne teşbih edileli beri kendisi için artık gündüzün (sabah) bayram, gecenin (akşam) de Kadir olduğunu ifade eden şairin sözü buna bir örnektir:

Iyde yüzün ü Kadre saçın olalı teşbîh
Kadr ile bana ıyd hemîn subh u mesâdır (Avnî , G. 18/4)

Divan şiirinde zaman zaman saçlar, gece, karanlık, siyah ve buna benzer özellikleri yönüyle Kadir Gecesi'ne benzetildiği gibi Regaip, Miraç ve Berat gecelerine de benzetilmiştir. Aşağıdaki iki beyitte Kadir Gecesi'yle beraber Regaip ve Berat Gecesi saça teşbih edilerek ele alınmıştır:

Dudagı-durur çeşme-i hayvân u beni Hızr
Yanagı-durur 'îd ü saçı Kadr ü Regâyib (Ahmedî, G. 57/4)

Zihî latîf-cemâl ü zihî mübârek-zât
Ki yanagıdur anun 'îd ü zülfi Kadr ü Berât (Ahmedî, G. 80/1)

Yine Ahmedî, yüz ile bayram münasebetine ilaveten aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzünü görüp de o yüze hayran kalanın gündüzünün nevruz ve bayram; saçına hayran olanın da gecesinin Kadir ve Berat olduğunu dile getirmiştir:

Yüzüne hayrân kalanun gündüzi nevrûz u 'îd
Saçuna vâlih olanun gicesi Kadr ü Berât (Ahmedî, G. 89/3)

Gündüz sevgilinin güneş misali aydınlık ve berrak yanağıyla nevruz ve bayram, gece ise saçının hevasıyla Kadir ve Berat olur diyen âşık, kulun tevbesinin, dua ve isteğinin makbuliyetinin doruğa çıktığı mübarek iki gece ile sevgilinin, âşığı celbeden saçları arasında ilgi kurmuştur:

Gün yanagun safâsı-la nev-rûz olur u 'îd
Gice saçun hevâsı-la Kadr ü Berât olur (Ahmedî, G. 152/2)

Şair, o güneşin ışığına kim azıcık bir yol bulduysa her günü bayram, her gecesi Kadir ve Berat Gecesi olur demektedir. Böylelikle sevgiliyi görme bahtiyarlığını zerre miktar tadan âşık için her günün bir bayram ve her gecenin de ilahî ikramın, bağışın, rahmet ve bereketin ta fecre kadar devam ettiği Kadir ve Berat geceleri gibi olacağı vurgulanmaktadır:

Şol güneşin şu'â'ına zerrece kim ki buldu yol
Her günü ıyd ü her gece Kadr ü şeb-i Berât olur (Nesîmî, G. 96/8)

Hatta sevgilinin yüzünü gören âşığın gündüzünün bayram, gecesinin Kadir ve Berat Gecesi olmasından da öte, onun yüzünü gören âşık bayram ve nevruzdan müstağni olduğu gibi, onun zülfüne giriftar olan âşık için de Berat ve Kadir Gecesi'ne gerek kalmamıştır. Çünkü âşığın asıl ihtiyaç duyduğu sevgilinin saçı ve yüzü, kısacası kendisidir:

Gönül kim zülfüne düşer Berâtı n'eyler ü Kadri
Kişi kim yüzüni görer n'ider 'îd-ile nev-rûzı (Ahmedî, G. 715/3)

Sevgilinin zülfü ve yüzünün üstün tutulduğu başka bir beyitte, onun zülfüyle Kadir Gecesi, güzelliğiyle bayram arasında âdeta bir kıyaslama yapılarak; şayet Kadir Gecesi uzun olsaydı bu zülfe kadir ve bayramın da sonu olmasaydı bu güzelliğe bayram denileceği vurgulanmıştır:

Kadr derdim ben bu zülfe kadr eger olsa dırâz
Iyd derdim ben bu hüsne olmasa pâyân-ı ıyd (Ahmed P., G. 28/2)

Sevgilinin saçının Miraç Gecesi'ne benzetildiği aşağıdaki beyitte, sevgilinin yanağının iki tarafından sarkan zülfüne tutunup miraca yükselen âşığın gönlü, onun kaşına eriştiği için iki yay arası kadar (kâbe kavseyn)

yaklaştığını gördü, denilerek hem miraç hadisesine telmihte bulunulmuş hem de ayetten (Karaman vd., 2010, s. 525) iktibas yapılmıştır:

Zülfeynüne tolaşıp mi'râc kıldı gönlüm
Çün kaşuna irişdi ne gördi kâbe kavseyn (K. Burhaneddin, G. 561/3)

Yukarıdaki beyitte Miraç olayının sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla anlatılması dikkat çekicidir. Üstelik burada zülfeyn (iki zülüf) lafzının kullanılmasının bir amaca yönelik olduğu düşünülebilir. Zira Hz. Peygamber'in miracı iki aşamada gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi Mekke'de bulunan Mescid-i Haram'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya kadar geceleyin yapılan yolculuktur, yani İsra olayıdır. İkincisi ise Mescid-i Aksa'dan semaya yükselmesi ve Allah u Teâlâ'yla iki yay arası, hatta daha yakın bir mesafede görüşmesidir. Dolayısıyla ip ve merdiven olarak tasavvur edilen iki zülfün ve yaya benzeyen iki kaşın, miraç hadisesinde karşılığı bulunmaktadır.

Sevgilinin hilal kaşının görünmesi ramazan ayının veya bayramın başladığına delalet etse de genellikle kaş bayramla birlikte ele alınmıştır. Zira kaşı görmek, aynı zamanda sevgilinin yüzünü görmek demektir. Bu da âşık için vuslattır, bayramdır. Sevgili naz ile uzaktan kaşını arz etse, yüzünü gösterse, ayrılığın oruçlusu yakından vuslat bayramını umar, denilerek sevgilinin kaşını göstermesi dahi âşık açısından kavuşmaya dair bir ümit ışığı olarak yorumlanmaktadır:

Nâz-ile 'arz-ı hilâl itse ırakdan ol habîb
Sâ'im-i hicrân umar 'îd-i visâlin 'an-karîb (Nev'î, G. 22/1)

Aynı şekilde aşağıdaki beyitlerde, sevgilinin kaşını göstermesiyle bayramın geldiği, böyle bir günde kederi tasayı giderip sevinçli ve mutlu olmak gerektiği, sevgilinin yüzünü göstermesinin zaten bu sevincin doğal bir sebebi olduğu söylenerek kaş-hilal-bayram-neşe arasındaki münasebete atıfta bulunulmaktadır:

Dil-berâ göster hilâl ebrûnu şâd et halkı kim
Mâh-ı nev görmekden olur şâdî-i devrân-ı ıyd (Ahmed P., K. 34/11)

Gider küdûreti kıl hande mâh-ı 'îd oldı
Hilâlüni görelüm ey meh-i cihân-ârâ (Nev'î, K. 1/23)

Hatta ramazan (oruç) günü sevgilinin hilal kaşını gördüğünde o günün bayram olduğuna zerre kadar şüphe duymayan âşık olduğu gibi, sevgilinin bayram hilaline benzeyen kaşını gördüğünde artık içki isteyebileceğini ve böyle bir bayram günü bir kimsenin kalkıp da bu ay recep ayıdır demesinin muhal olacağını söyleyen âşık da bulunabilmektedir:

Ben rûze güni görsem ebrûsı hilâlini
'Îd oldugına ol gün bir zerrece şekk gelmez (Behiştî, G. 208/4)

Kaşun hilâl-i 'îddür eydür mey it taleb
Kimdür ana ki diye bu aydur meh-i Receb (Ahmedî, G. 66/1)

Fuzûlî ise aşağıdaki beyitte, sevgilinin kaşlarıyla bayram hilali arasında hüsn-i talil yoluyla bir mukayese yapmış ve sevgilide iki kaş bulunması sebebiyle güzellik bakımından sevgilinin bayram hilalinden üstün olduğunu dile getirerek olayı farklı bir boyutta ele almıştır:

Ey hilâl-i iyd gâlibdir sana ebrû-yi yâr
Hüsn-i sûret sende bir var ise anda iki var (Fuzûlî, K. 41/1)

Sevgilinin hilal kaşının âşık açısından önemine değinilen bir başka beyitte, yeni ay bayram akşamı el karşısında cilve eyleyedursun, sevgili sen ortaya çıkıp kaşını göster o kenara çekilsin denmekte, âdeta ayın on dördü misali parlak yüzlü, hilal kaşlı sevgilinin olduğu bir mekânda yeni ayın bir hükmü ve işlevinin kalmayacağı vurgulanmaktadır:

Cilve eyler mâh-i nev il karşısında şâm-i iyd
Sen girip ortaya kaşın göster ol tutsun kenâr (Fuzûlî, K. 41/4)

Ramazan ayı veya orucun sevgiliyle ilişkilendirilmesinin yanı sıra orucun sevgili üzerindeki etkisi ve bunun bir sonucu olarak sevgili ve ramazanla ilgili unsurlar arasında yapılan teşbihler de vardır. Nitekim aşağıdaki beyitte Fuzûlî, bayram hilalini dün yârim gibi güçsüz gördüm, o dahi sanki orucun vermiş olduğu zayıflıktan ötürü zebun olmuş demektedir:

Nâ-tüvan gördüm hilâl-i iydi dün yârim kimi
Ol dahi gûyâ ki za'f-i rûzeden olmuş nizâr (Fuzûlî, K. 41/5)

Yine bir başka beyitte, bilmem ki orucun verdiği zayıflık mı yâri bir hayal gibi etmiş, yoksa benim gördüğüm yâr değil de bir hayal midir diyen şair, şaşkınlığını tecahül-i arifane bir şekilde ifade etmektedir:

Bir hayâl etmiş mi zâ'f-i rûze yâri bilmezem
Yoksa yâri görmeyip ben gördüğümdür bir hayâl (Fuzûlî, G. 171/3)

Sevgilinin yüzü bayram yerine benzetilip yay gibi kaşı rakip için vuslat olarak görülürken, âşık açısından bu kaş bir yılan gibi zehir zerk edecektir. Zira sevgili yaya benzeyen kaşı ve oka benzeyen kirpikleriyle âşığı bir ok yılanı misali zehirlemiş, avlamıştır:

Rakîbe gerçi vuslat 'îdgâhınun kemânıdur
Velî bana hilâl-i çarh atılmış ok yılanıdur (Behiştî, G. 167/1)

Öte yandan başka bir beyitte, ramazanın habercisi olan hilalin görülmesiyle rahmet mevsiminin başlayıp, her türlü kirden günahtan uzak durmaya teşvikin doruğa çıktığı bu ayda şeytanların bağlanması misali sevgilinin kaşının doğmasıyla da rakibin bağlanması istenmektedir. Dolayısıyla ramazan ayında şeytanların bağlandığı hadisine (Buhârî, Savm, 5; Bed'ü'l-Halk, 11) telmihle, rakip bir şeytan mesabesinde görülerek âşık ve rakip çekişmesine farklı bir yönden değinilmiştir:

Çün tulû' etti kaşın ayı rakîbi eyle bend
Lâ-cerem görünse mâh-ı rûze şeytân bağlanır (Ahmed P., G. 102/3)

Yüz, bayram ve vuslat arasındaki ilişkinin ele alındığı bir beyitte, sevgilinin yüzünün bayrama benzetilmesinden de öte, bayramın sevgilinin yüzüne benzemeye çalıştığı ve sonunda sevgilinin güzelliğini gördükten sonra utancından aylarca gizlendiği söylenerek olay güzel bir sebebe bağlanmıştır:

Yüzüne öykünmüş evvel görmüş âhır hüsnünü
Şöyle utanmış ki aylarla olur pinhân ıyd (Ahmed P., G. 28/3)

Bundan ötürü utangaç bir dilber olan bayram, ayrılık orucunu tutan âşığa ancak yılda bir kere görünmekte ve çok durmayıp gitmektedir. Hâlbuki gam orucu nedeniyle âdeta hilale dönen şair, sevgilinin güzelliğinin bayramını bir yıldır görmemiş, vuslat zevkini tatmamıştır:

Görinür rûze-dâr-ı hicre ancak yılda bir kerre
Çok eglenmez gider bir dilber-i mahcûbdur bayrâm (Ş. Yahyâ, G. 245/3)

Hayâlî rûze-i gamda hilâle döndüğü bu kim
Senin îd-i cemâlin görmedi ey mâh bir yıldır (Hâyâlî, G. 47/5)

Öte yandan âşık, sabır orucu sebebiyle bin bayrama erişse de gün yüzlü sevgiliyi yıllar yılı bir kez görme imkânına ancak erişebilmektedir. Velhasıl bin bir türlü güçlüğe katlanarak tutulan oruç vesilesiyle bahşedilen bayrama her yıl kavuşulurken vuslat bayramı her yıl dahi olamamaktadır:

Sabr orucu yüzünden bin 'ıyde erişiriz
Yıllarda bir göricek sen gün sıfatlı ayı (Şeyhî, G. 198/6)

Ramazan ayı uzun boylu bir güzele benzetilerek kişileştirmeye de konu olmuştur. Aşağıdaki beyitte, minarelerin başında ateş yanmasına istinaden ramazan ayı gibi hoş bir uzun boylu güzelin bu durumdan şikâyetçi mi olduğu sorulmaktadır:

Ramazân ayı gibi hoş bir uzun boylu nigâr
Muteşakkî mi eder başına od yaktı menâr (Zâtî (Kılıç ve Macit, 1995, s. 103)

Beyitte, özellikle ramazan ayında uygulanan minarelerde mahya veya kandil yakma geleneğine gönderme yapılarak, hem minarenin boyuyla güzelin boyu arasında hem de minarenin tepesinde yanan kandil ile sevgilinin yüzü arasında bir bağ kurulduğunu söyleyebiliriz. Sevgili boy bakımından minareyle ilişkilendirildiği gibi, rahatsızlık duyduğu veya kızdığı bir hadise karşısında şikâyetçi olan kişinin yüzünün kızarması misali sevgilinin yüzü de renk bakımından yanan kandille ilişkilendirilmiştir.

Şair, şiirin devamında minare tepesinde yanan kandili uzun boylu nigârın yanağına benzetmekte ve son beyitte ise oruç ayı gibi kadri yüce bir sevgilinin her gece başında yanan ateşten dolayı acaba bir sıkıntısı mı var demektedir:

Bir uzun boylu nigârın ruhunun aynıdır ol
Başı üstünde menârın n'ola yer eylese nâr

Bir oruç ayı gibi kadri muallâ mı sever
Od yanar her gece başında aceb hâleti var (Zâtî (Kılıç ve Macit, 1995, s. 103)

Burada, sevgili ramazana benzetildiği gibi, bin aydan daha hayırlı olan ve bu ay içerisinde bulunan Kadir Gecesi'yle sevgilinin kadrinin yüceliği arasında da bir ilgi kurulmaktadır.

Nev'î ise aşağıdaki beyitte, boy yönünden hilalle bir benzerlik ilişkisi kurarak kendi boyunun oruç hilaline, sevgilinin kaşının da bayram

hilaline benzediğini ve sevgilinin bayram misali yüzünün güzelliğine gece rengindeki sünbül saçının delalet ettiğini söylemektedir:

Kaddüm hilâl-i rûze vü kaşı hilâl-i 'îd
'İd-i cemâle sünbül-i şeb-rengi dâldür (Nev'î, G. 149/4)

Âşığın gönlü, sevgilinin zülfünün ucundaki yanağını görmeyi arzulamaktadır. Zira sevgilinin cemaline teşnedir. Bu ise gecenin başlangıcında oruçlunun su istemesine benzemektedir:

Zülfün ucunda dil taleb eyler izârını
San kim şeb evvelinde diler rûze-dâr âb (Ahmed P., K. 35/6)

Zülfün son bulduğu yerde yanak ve dolayısıyla yüz başlarken, gecenin nihayetinde de sabah olmakta ve gündüz başlamaktadır. Bu bakımdan izâr sabahla, yüz gündüzle, zülüf geceyle ilişkilendirildiğinde, oruç tutan birinin gecenin başlangıcında su istemesiyle âşığın gönlünün sevgilinin zülfünün ucundaki yanağını talep etmesi arasındaki bağlantı netlik kazanmaktadır. Dolayısıyla oruçlunun zülfün ucuna gelmeden önce, yani gece sona erip imsak vakti girmeden evvel su içme isteğini gerçekleştirebilecek imkâna sahip olması misali, âşığın ise aksine zülfün ucunda sevgilinin yanağını talep etme imkânı vardır. Zira vuslata benzetilen yanak ve yüz zülfün ucundan itibaren, sabah ve gündüz ise gecenin bitmesiyle başlamaktadır. Bu da vuslatı arzulayan âşığın zülüf bağından kurtulmasını gerektirmektedir.

Aynı zamanda âşık nazarında sevgilinin yüzü bayramın lütfu ve saçı kadrin gariplikleriyle doludur. Aradaki kaşı ise kulun namazda yöneldiği kıble yeri ve mihrap gibidir:

Yüzün regâyib-i 'îd ü saçun garâyib-i kadr
Kaşundur arada mihrab u kıble-gâh-ı salât (Ahmedî, G. 72/6)

Bilhassa ramazan ayında oruç tutan kullar açısından nasıl ki bayram, keder ve hüznü, neşe ve sevince çeviren ilahî bir lütuftur, sevgilinin yüzünü göstermesi de âşık için bir murada nail olma ve vuslattır. Kadir Gecesi'ni andıran saç ise şaşılacak bir durum arz etmektedir. Çünkü saç daima dağınıktır ve bilinmezliğin, gizliliğin sembolüdür. Düzensizlik ve esrarın olduğu yerde ise tuhaflıkların olması, hayretvari durumların yaşanması muhtemeldir. Üstelik saç düzensiz, dağınık ve uzun olması yönüyle âşığın aklını başından alıp perişan etmektedir (Pala, 2009, s. 384). Bu da bir

bakıma, onun acayipliğinin bir göstergesidir. Saçın ve gecenin siyah oluşu yönüyle saçla ilişkilendirilen Kadir Gecesi, hem saçla arasındaki ilgiden dolayı hem de bin aydan daha hayırlı oluşu, o gece melekler ve Cebrail'in yeryüzüne inmesi ve fecre kadar esenliğin olması (Karaman vd., 2010, s. 598) gibi durumlardan ötürü diğer gecelerden farklı ve olağanüstü özelliklere sahiptir. Bunun için "garâyîb" ile birlikte ele alınmıştır diyebiliriz.

Ayette de geçtiği üzere, karanlığı ile etrafı kaplayıp bürüyen gecenin (Karaman vd., 2010, s. 595) gündüzü örtmesi misali, berrak bir güneşin doğuşunu andıran sevgilinin yüzü de geceye benzeyen saç ile örtülmüş, onun güzelliğini gizlemekte ve âşığın görmesine engel olmaktadır. Bu bakımdan bayram sabahı, sevgilinin yüzünün aydınlığında apaçık iken Kadir Gecesi ise onun siyah renkli zülfünde gizlidir:

Seher-i ıyd celî maşrık-ı ruhsârında
Leyle-i kadr hafî zülf-i siyeh-fâmında (Nedim, G. 128/4)

Yukarıdaki beytin ikinci mısraında, Kadir Gecesi'nin ramazanın son on gününde gizli olduğu hadisine (Buhârî, Fazl-i Leyletü'l-Kadr, 3) de telmihte bulunulduğu söylenebilir. Aynı zamanda zülüf, görünmez oluşu nedeniyle Hakk'ın zatıyla ilişkilendirilmekte (Pala, 2011, s. 90) ve siyahla sembolize edilmektedir. Olaya bu yönüyle baktığımızda Yüce Allah, zatını kuldan gizlediği gibi Kadir Gecesi'nin zamanını da gizlemiş, tam olarak kullara bildirmemiştir.

Kadir Gecesi gibi bir gecede sevgili gezmeye çıktığında bu vesileyle saçların örttüğü o güzel yüz, yılan misali kıvrım kıvrım zülfün muhafaza ettiği o gizli hazine aşikâr olmaktadır:

Bu gice Kadr gicesidir seyre çıkdı yâr
Zîrâ ki gizli genc o gice olur âşikâr (Zâtî, G. 452/1)

Beyitte sevgilinin yüzünün gizli hazine olarak görülmesi, "Ben bir gizli hazineydim bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım." (Uludağ, 2005, s. 211) şeklinde ifade edilen "kenz-i mahfi" hadisini akla getirmektedir. Üstelik bir harekete matuf olan yârin seyre çıkması olayı ve Allah'ın "kün" emrini vermesiyle varlık denizinin dalgalanıp oluş ve yok oluşların başlaması arasında ilişki kurulabilir.

Âşığın geceleyin yâri görme arzusu sadece Kadir Gecesi'yle sınırlı kalmamakta, o her gece sevgilinin kaşının ayı ile bayram yapmayı

istemektedir. Çünkü sevgilinin güneş misali yüzünü görme hevesiyle ondan ayrı kalmanın orucunu tutmuştur:

Kılalum her gice bayram kaşunun ayıyile
Çü güneş yüzün ile tutmışuz uş orucını (K. Burhaneddin G. 749/2)

Bu bir bakıma akşam iftar etme beklentisiyle gündüz tutulan orucun güçlüklerine katlanmaya benzemektedir. Dolayısıyla gündüz oruç tutan akşam iftar etmeyi hak etmiş ve ramazanın sonunda da bayram yapmak kendisine bahşedilmiştir.

Ramazan ayı ve oruçla ilgili kişileştirme yapıldığı gibi, bundan şaban ayı da nasibini almıştır. Nitekim bir beyitte, vuslat bayramının hevesine kapılan Şaban, Ramazan adında bir güzele tutulmuştur denilmektedir:

Heves-i ıyd-ı visâle düşüp encâmında
Oldu dil bir mehe şaban ramazân nâmında (Nedim, G. 128/1)

Üstteki beyitte, sevgili yerine kullanılan *meh* kelimesini ay olarak düşünürsek, ay, şaban ayı süresince vuslat bayramının arzusuna kapılıp deveran ederken, sonunda hasretini çektiği bayrama kavuşamadan Ramazan adlı bir güzele giriftar olmuş, yani ramazan ayı başlamıştır. Dolayısıyla ayrılık devam etmektedir.

Aşağıdaki beyitte ise Nedim, ramazan hilalini gökyüzünde gördüm, Oruç adında bir kenar mahalle güzeline benzer diyerek, oruçla ilgili farklı bir teşbihe kapı aralamıştır:

Gurre-i rûzeyi gördüm feleğin bâmında
Bir kenârî güzele benzer Oruç nâmında (Nedim, G. 128/2)

Oruç ayının güneş yüzlü sevgilileri hilal gibi kıldığını ve ayın ışığını güneşten aldığına dair bir şüphe kalmadığını dile getiren şair, astronomik bir olaya telmihte bulunurken, aynı zamanda orucun sevgiliyi âdeta bir hilal kadar incelttiğini beyan etmektedir. Dolayısıyla orucun sevgili üzerindeki tesiriyle ayın ışığını güneşten alması hadisesi arasında bir bağ oluşturmaktadır:

Mâh-ı rûze çün güneş yüzlüleri kıldı hilâl
Ay nûrı günden aldugına kalmadı gümân (Mesîhî, K. 14/14)

Beyit şu şekilde de anlaşılabilir: Ay'ın ışığını Güneş'ten alması misali, hilal şekliyle birlikte ramazanın başladığını haber veren ay, yüzü güneş gibi aydınlık olan sevgililerin hilale benzeyen kaşlarında aksetmiştir.

Gönül, ramazanın hayali ve fikriyle iştigal etse ne, ramazan hilali güzellerin kaşının resmi olmuştur. Oruç adında bir güzele tutulmuş, yemekten içmekten kesilmiştir. Bu zayıflıkla ramazanın hâli sonunda ne olacak, doğrusu merak edilmektedir:

N'ola eylerse gönül fikr ü hayâl-i ramazân
Resm-i ebrû-yı bütân oldu hilâl-i ramazân

Yemez içmez bir oruç nâmına şûha tutulup
Neye müncer olacak za'f ile hâl-i ramazân (Şeref Hânım, Kılıç ve Macit, 1995, s. 119)

Aşk derdine müptelâ olanların yemeden içmeden kesilip, derin derin düşünce ve hayallere dalması misali, Oruç namında bir güzele giriftar olan Ramazan'ın bu düşkünlük ve biçarelikle sonu nereye varacak orası müphem görünmektedir.

Ramazan ayı veya orucuna ait sevgili merkezli teşbihler Kurban Bayramı ve kurbanla da ilişkilendirilmektedir. Bu meyanda orucu nefsin kurban edilmesi olarak görebiliriz. Zira nefis, insana canlılık özelliği kazandıran ve onun yaşamını devam ettirmesini sağlayan ruhu taşımak bakımından hayvana benzetilebilir. Zaten kurbanlık koç nefsin simgesi olarak görülmektedir (Uludağ, 2005, s. 221). Dolayısıyla Kurban Bayramı'nda bir hayvanın kurban edilmesi misali ramazanda ise nefis kurban edilmekte ve günahlar yakılarak gönül arındırılmaktadır. Üstelik oruç ibadeti de kurban da Allah'a yaklaşmaya birer vesiledir. Oruçla gönlünü tezkiye eden kul, Allah'a daha fazla yakın olma potansiyeline sahip demektir. "Kurban" kelimesinin kökünün mastarı (*kurb*) yaklaşmak, yakın olmak gibi anlamlara gelmektedir. Yani her iki ibadette de kurban olma vasfı vardır.

Aşağıdaki beyitlerde Ahmedî, sevgilinin saçını uzun geceye veya Kadir Gecesi'ne benzetirken, yüzünü de Kurban Bayramı veya *bedre*, yani ayın en parlak olduğu geceye benzetmektedir. Nev'î de sevgiliye vasıl olup, canını teslim eyleyen âşığın bayramının mübarek, kurbanının da makbul olduğunu söylemektedir:

Bu saç mı yâ şeb-i yelda vü ya Kadr
Bu yüz mi bedr mi yâ 'îd-i Adha (Ahmedî, K. 72/17)

İrişüp vasl-ı nigâra cânı teslîm eyleyen
Eyledi 'îdin mübârek oldı kurbânı dürüst (Nev'î, G. 26/3)

Bâkî ise sevgiliye olan adanmışlığını hissettirircesine, eziyet veren, acı çektiren kılıçla şimdi öldürme kurban olduğum, Kurban Bayramı geldiğinde bayram sebebiyle kurban edesin derken sevgili ve kurban arasındaki bağlantıya farklı bir yönden değinmiştir:

Şimdi tîg-i cevr ile öldürme kurbân oldugum
'Îd-ı Edhâ geldüginde idesin kurbân-ı 'îd (Bâkî, G. 39/6)

Yine bir başka beyitte Ahmedî, kurban kelimesini feda etmek anlamında ele alarak, sevgilinin eşiğinin Kabe, gecesinin (saçı) Kadr ve yüzünün bayram olduğunu dile getirmekte, bütün düşmanların onun yoluna kurban olmasını istemektedir:

İşigün Ka'be gicen Kadr ü yüzün 'îd olup
Kamu a'dâyı senün yoluna kurbân yazalar (Ahmedî, G. 144/6)

Düşmanları sevgilinin yoluna feda eden âşık nihayetinde, kaşı bayram hilali, yüzü âşığın bayramı olan sevgiliye canını da kurban etmektedir. Hatta sevgili için kendisini bayramlık kurban olarak görmektedir:

Ey kaşın iydın hilâli âşıkın iydi yüzün
Ben anun kurbânı oldum iyde kurbân buldum uş (Nesîmî, G. 205/10)

Divan şiirinde âşık sevgilinin her türlü eziyetine katlanmakta, ondan gelen en küçük bir iltifatı dahi büyük bir lütuf olarak görmektedir. Ayrılığın hasretiyle sürekli yanıp tutuşan âşık, sevgiliye kavuşmanın hayaliyle gönlünü avutmaktadır. Nitekim aşağıdaki beyitte, mademki ayrılık orucunla beni kurban eyledin, bari vuslat bayramının nimetini canım için pişir diye isteğini terennüm eden âşık, Kurban Bayramı'nda kesilen kurbanın etinden ikram edilmesi misali, sevgiliden yüzünü göstermesini istemektedir. Çünkü ayrılık orucunu tutarak kendini sevgiliye adayan âşığın aşkında karar kılması için, bazen sevgiliyi görmesi, onun iltifatına mazhar olması gerekmektedir. Kısacası vuslata da zaman zaman ihtiyaç duyulmaktadır:

Rûze-i hecrünle çün kim beni kurbân eyledün
Bâri pişür cânum içün ni'met-i 'îd-i visâl (Mesîhî, K. 13/8)

Divan şiirinin aşk anlayışına tasavvufi vecheden bakacak olursak aslında âşığın amacı sevgiliye kavuşmaktır. Yani, seyr-i sülûk yolunda mesafeler kat edip, "fenafillah" makamına ulaşmak ve en sonunda "bekabillah"a erişerek sevgilide baki olmaktır. Bir bakıma insan-ı kâmil olma idealini gerçekleştirmektir. Nitekim aşağıdaki beyitte, Şeyhî vuslat bayramına kurban olur ise asla fenası olmayan bir bekaya ulaşsın, diyen şair bu aşk anlayışını âdeta özetlemektedir:

Şeyhî visâl-i ıydına kurbân olur ise
Vasl ola bir bekâya ki hergiz fenâsı yok (Şeyhî, G. 94/7)

Âşık, benliğini öyle bir varlık için kurban etmiştir ki kendini feda ettiği o varlıkta bekaya vasıl olmuştur. Dolayısıyla artık asla yokluğun yaşanmayacağı bir menzile varmıştır.

Sonuç

Din ile edebiyat arasındaki etkileşimin yoğun olduğu bir dönemin ürünü olan Divan şiirinde, dine ait unsurlardan ramazan ve oruçla ilgili hususiyetler dinî, edebî, sosyal ve kültürel yönlerden ele alınmıştır.

Divan şiirinde, ramazan ayı ve oruca dair unsurların sevgiliyle bağlantılı taraflarını tespit etmeyi amaçladığımız bu çalışmada, ramazan ayı ve orucun sevgiliyle, birbirleri ile alakalı, iki yönden ilişkilendirildiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi, genel olarak orucun ayrılığa, bayramın vuslata ve bazen de orucun vuslata, bayramın ayrılığa denk görüldüğü kavramsal boyutlu ilişkilendirmedir. Aslında bu da sevgiliye ait güzellik unsurlarından ziyade, âşığın sevgili karşısındaki konumuyla alakalı bir benzetmedir. İkincisi ise, ağırlıklı olarak teşbih ve istiarenin kullanıldığı sanatsal açıdan ilişkilendirmedir. Bu tip ilişkilendirmede, sevgilinin yüzü, yanağı ve kaşı bayrama, saçları Kadir Gecesi'ne, boyu ramazan ayı ve oruca benzetilmiştir. Sevgilinin boyu ve yanağının, minarenin boyu ve tepesinde yanan kandille ilişkilendirildiği de olmuştur. Saçlar Kadir Gecesi'ne benzetildiği gibi Regaip, Miraç ve Berat gecelerine de benzetilmiştir. Ramazan ayı ve oruç yer yer sevgili konumunda görülerek kişileştirme de yapılmıştır. Hatta şaban ayı dahi Ramazan adlı güzele tutulan âşık olarak bu kişileştirmeden nasibini almıştır. Yine sevgilinin kaşı, bir yandan rakip için vuslat olarak görülüp âşık için bir ok yılanına benzetilirken; diğer taraftan bu kaşlar, tıpkı ramazanda şeytanların bağlanması misali, rakipleri bağlayıcı bir unsur olarak telakki edilmiştir.

Bütün bu benzetmelerin ötesinde, hüsn-i talil yoluyla sevgilinin âşık nazarındaki değeri ramazandan daha yüce mertebelere çıkarılmıştır. Zira bayramda bir hilal varken, sevgilide iki hilalin (kaş) olması onu daha güzel kılmaktadır. Sevgilinin güzelliği karşısında bayram, utancından aylarca gizli kalmakta, yılda bir defa anca görünmektedir. Sevgilinin hilal kaşını ramazan günü gören âşık, o günün bayram olduğuna hükmedebilmektedir.

Oruç, kurban ve Kurban Bayramı'yla da bağlantılı olarak sevgiliye dair teşbihlerde yerini almıştır. Daha çok âşığın canını sevgiliye feda etmesi yönüyle kurban ve Kurban Bayramı'na atıfta bulunulan şiirlerde, kurbanla oruç arasında da bir bağlantının kurulduğu söylenebilir. Çünkü oruç da Allah rızası için nefsi kurban etmektir.

Sonuç olarak Divan şiirinin aşk bahçesinde ikamet eden sevgili ile ramazan ayı ve oruca dair unsurlar arasında kavramsal ve sanatsal yönden bir ilişkinin olduğu müşahede edilmektedir. Bu ilişkiden sevgilinin etrafında dönüp duran âşık ve rakiplerle birlikte; ramazan ayının çevresindeki şaban ve recep ayı, Berat, Miraç ve Regaip geceleri, hatta kurban ve Kurban Bayramı da nasibini almıştır.

Kaynakça

Akdoğan, Y. *Ahmedî Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi: 2 Mart 2012. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Akyüz, K. vd. (2000). *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ayan, H. (1990). *Nesîmî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Aydemir, Y. (2000). *Behiştî Divanı*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Buhârî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail. (1992). *Sahîhu'l-Buhârî I-VIII*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Çelebioğlu, Â. (1998). Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Ergin, M. (1980). *Kadı Burhanettin Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Ertem, R. (1995). *Şeyhülislâm Yahyâ Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Güzel, A. (2009). *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

İsen, M. ve Kurnaz, C. (1990). *Şeyhî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Kaçalin, M. S. *Âhî Dîvân*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi: 2 Mart 2012 http://ekitap.kulturturizm.gov.tr

Kalkışım, M. (1994). *Şeyh Gâlîb Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Karaman, H. vd. (2010). *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınlar.

Kılıç, F. ve Macit, M. (1995). *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
Koç, T. (2010). *İslâm Estetiği*. İstanbul: İsam Yayınları.
Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
Macit, M. (1997). *Nedîm Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Mengi, M. (1995). *Mesîhî Dîvânı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Pala, İ. (2003). *Fatih'in Şiirleri*. İstanbul: Klasik Yayınları.
Pala, İ. (2009). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
Pala, İ. (2011). *Kitâb-ı Aşk*. İstanbul: Kapı Yayınları.
Şener, H. İ. ve Yıldız, A. (2003). *Türk İslâm Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
Tarlan, A. N. (1967). *Zatî Divanı I*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Tarlan, A. N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Tarlan, A. N. (1992). *Hayâli Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
Tulum, M. ve Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divan-Tenkidli Basım*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
Zülfe, Ö. *Yakînî Dîvân*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. Erişim tarihi: 2 Mart 2012. http://ekitap.kulturturizm.gov.tr.